

RAPPORT

2020-05-05

#Varde Ijus–uppropet

En kvalitativ analys av Me too-uppropet i Svenska kyrkan

Gunilla Carstensen

Inledning

Hösten 2017 bröts tystnaden om sexuella övergrepp i arbetslivet under #metoo-rörelsen: kvinnor började dela med sig av historier och erfarenheter av utsatthet, bransch efter bransch klev fram och däribland också Svenska kyrkan under namnet #Vardeljus. Uppropet #Vardeljus skrevs under av cirka 1300 anställda kvinnor i Svenska kyrkan 24 november 2017. Det publicerades i Svenska kyrkans tidning den 23 november 2017. Den här rapporten består av en analys av de närmare 400 berättelserna samt en analys av Svenska kyrkans arbete med sexuella övergrepp och kränkningar.

Syftet med studien är att analysera berättelserna i #Vardeljus-uppropet och ge förslag på åtgärder och rekommendationer för Svenska kyrkans fortsatta utvecklingsarbete (se uppdragsbeskrivningen bilaga 1).

Bakgrund

Att skapa jämställdhet och jämställda villkor mellan män och kvinnor kräver någon form av organisering. Statsvetaren Drude Dahlerup (2006) har studerat den feministiska rörelsens utveckling som metaforiskt brukar beskrivas som *vågrörelser* vilket visar att kvinnors krav på jämställdhet har haft sina upp- och nedgångar. Under varje våg har den feministiska rörelsen inneburit mobilisering och hög intensitet i form av igångsättande av samhällsdebatter om kvinnors rättigheter, men också att nya organisationer och nätverk skapas (ibid). Att det globala #me too-uppropet fick ett sådant medialt genomslag världen över möjliggjordes av den digitala utvecklingen som exempelvis sociala medier. I både Sverige och i andra länder skrev kvinnor ned sina berättelser av att ha blivit utsatta för sexuella trakasserier och övergrepp vilka sedan postades under hashtaggen #me too. På så sätt synliggjordes vidden och omfattningen av problemet. Det visar att nya medieplattformar har en potential att förändra maktordningar och öppna för att nya röster hörs, #me too-rörelsen kan därmed ses som uttryck för en auktoritetsförskjutning (Piela, 2013; jmf Jensdotter, 2019).

Sexuella trakasserier är handlingar, beteenden och situationer som är icke-önskade och icke-välkomna av den som blir utsatt. Det kan handla om blickar, kommentarer, fysiska närmanden. Sexuella trakasserier regleras av diskrimineringslagen och av arbetsmiljölagen. Diskrimineringslagen ställer krav på arbetsgivarens förebyggande arbete och att arbetsgivaren ska arbeta aktivt med åtgärder som förebygger diskriminering. Arbetsgivaren har ett ansvar att ta reda på om det förekommer sexuella trakasserier på arbetsplatsen. Det kan exempelvis handla om att undersöka jargong och språkbruk men det kan också handla om att mer allmänt undersöka hur arbetsmiljön upplevs på arbetsplatsen. Resultatet ska bearbetas och analyseras och medarbetarna ska vara delaktiga i det förebyggande arbetet. Det ska finnas riktlinjer och rutiner som förebygger och förhindrar förekomst av sexuella trakasserier. Det ska också vara tydligt hur arbetsgivaren agerar om sexuella trakasserier förekommer. Enligt lag är arbetsgivaren ålagd att omgående utreda eventuell misstanke om sexuella trakasserier.

Straffskalan är tillsägelse eller uppmaning om att beteendet upphör över till varning, omplacering eller uppsägning. Sexuella trakasserier kan också innebära sexuellt våld eller tvång och kan falla in under brottsbalken (www.do.se).

Teori

Forskning om sexuella trakasserier i arbetslivet har studerats utifrån både ett kvantitativt perspektiv med fokus på omfattningen av problemet och ett kvalitativt perspektiv med fokus på hur sexuella trakasserier uppfattas och tolkas i praktiken. Studier visar att sexuella trakasserier är ett dolt problem som på olika sätt tonas ner och förminskas till exempel genom tolkningsramar som 'han är sån', 'det var bara en gång det hände' eller 'det händer ju alla kvinnor' (se t ex Bondestam & Carstensen, 2004; Carstensen, 2004). Nationell och internationell forskning visar att sexuella trakasserier skapar en dålig arbetsmiljö som påverkar medarbetarnas hälsa (Bondestam & Lundqvist, 2018; Bråten, 2019; Hogh et al, 2016; McDonald, 2012). Sexuella trakasserier myntades i den nordamerikanska kvinnorörelsen under 1970-talet i samband med den framväxande kvinnorörelsen. Catharine MacKinnon, feminist och professor i juridik, brukar lyftas fram som den som satte problemet med sexuella trakasserier på kartan. Tanken var att synliggöra många kvinnors erfarenheter i arbetslivet och visa att sexuella trakasserier i arbetslivet är ett strukturellt problem och inte den enskilda kvinnans problem (MacKinnon, 1979). Under senare år har begreppet och hur det används börjat att problematiseras, särskilt med avseende på att gränsen mellan vad som uppfattas som sexuella trakasserier inte är given eller konstant. Det subjektiva kriteriet för vad som räknas som sexuella trakasserier kan begränsa möjligheten att identifiera problematiska beteenden på en arbetsplats – om ingen upplever sig trakasserad så förekommer det inte. Samtidigt finns det vissa beteenden som är sexuella trakasserier oavsett individens uppfattning. Det finns en gränsdragningsproblematik som gör att det skapas gråzoner av beteenden som är obehagliga, kränkande och skapar en dålig arbetsmiljö men på grund av hur sexuella trakasserier definieras inte kan tillämpas. Att definiera sexuella trakasserier utifrån en subjektiv och objektiv skala begränsar möjligheterna att lyfta fram och synliggöra problematiska beteenden som hamnar i en gråzon (Carstensen, 2012; Carstensen, 2016).

Rapportens teoretiska ansats är ett doing gender-perspektiv på Svenska kyrkans #metoo-upprop. Forskning om organisationer och kön är ett omfattande och heterogent kunskapsfält. En diskussion som har förts har att göra med att doing gender-perspektivet tenderar att fokusera på de återskapande processerna och missar att könsskapande också innehåller handlingar som utmanar könsordningen och visar förändringsmöjligheter (se t ex Butler, 2004; Deutsch 2007). Den här rapporten utgår väsentligen från Joan Ackers processuella analys av hur kön är integrerat i organisationsprocesser, dvs att organisationer inte är neutrala 'skal' utan från att kön och organisation skapas samtidigt och är inflätade i varandra. Acker (1990) menar att organisationer inrymmer könsskapande processer som visar sig t ex genom att de är könssegrerade både vertikalt och horisontellt. Enligt Acker (2006) görs kön i organisationer utifrån fyra processer eller praktiker som skapar 'ojämlighetsregimer' i organisationer.

Den första processen har med organisationsstrukturen att göra som innebär att det på ett strukturellt och organiserande plan skapas könsstrukturer och könsuppdelning mellan vad män

och kvinnor arbetar med, var någonstans de befinner sig i organisationen, grad av inflytande etc. Det skapas alltså könsbaserad segregering och hierarkier mellan män och kvinnor via arbetsuppgifter, förväntningar på accepterade beteenden för kön och rumsliga aspekter.

Den andra processen har med symboler, idéer, mentala föreställningar att göra som t ex bilder (imaginära och konkreta), av hur arbetsuppgifter och yrken 'könas' och förknippas med ett visst kön som t ex sekreteraren eller IT-teknikern associeras till kvinna respektive man. Symboler som kläder förklarar, förstärker och uttrycker isärhållningen mellan könen. Acker (1990) kallar det för det symboliska könet som ofta skapar könsskillnader.

Den tredje processen som bidrar till ojämsställda arbetsplatser har med beteendemönster, relationer och interaktioner att göra dvs när vi möts i olika sammanhang i organisationen och hur vi interagerar med varandra utifrån föreställningar om kön. Relationsbyggande, skapande av allianser och nätverk har betydelse för vilka sociala mönster som skapas och upprätthålls.

Den fjärde processen handlar om identitet- och identitetsarbete. Var och en är involverade i ett identitetsarbete utifrån kön och det handlar om hur vi förväntas bete oss och agera i enlighet med normer för kön. Avsteg från förväntade könsnormer ses inte med blida ögon. Enligt Brantsaeter & Widerberg (1992) finns det grundläggande förväntningar på att kvinnor ska vara sexuellt- och omsorgsmässigt tillgängliga mot andra särskilt i förhållande till män vilket finns som en dold förväntan både arbetsmässigt och socialt. Många typiska kvinnojobb innebär att assistera en annan person (ofta en man) så att den personen kommer vidare i sitt jobb. Socialt förväntas kvinnor uppskatta komplimanger om utseende och kropp eftersom det blir en bekräftelse på könsidentiteten. Det här får betydelse när det gäller att sätta gränser för sexuella trakasserier där det kan vara svårt att enkelt avgöra om det är oönskad sexuell uppmärksamhet eller inte. Det har att göra med den kulturella förståelsen som innebär att det förväntas vara något positivt att få komplimanger och uppmärksamhet. Den fjärde processen handlar om hur individen formar sin identitet och lär sig att utveckla olika former av anpassningsstrategier. När individer tar steget in i organisationen finns redan en kulturell förförståelse av könsordningen vilken tenderar att befastas och återskapas i könandet av verksamheten (Acker, 1990, 2006).

Liz Kelly (1987) har utvecklat en teori som hon kallar för "det sexuella våldets kontinuum" för att visa att olika våldshandlingar och situationer inte kan separeras från varandra, gränserna mellan olika former av våld och övergrepp är flytande. Enligt Kelly är erfarenheter av sexuellt våld just flytande och rör sig på en skala, ett kontinuum från blickar, gester till övergrepp och våldtäkt. På våldets kontinuum finns olika former av sexuellt våld, från det mest extrema som våldtäkt till former som sexistiskt språkbruk, verbala kommentarer, 'slippriga komplimanger. En viktig utgångspunkt i detta resonemang är att samtliga former av sexuellt våld är sammanlänkade på så sätt att 'lindrigare' former av övergrepp bidrar till acceptansen för grövre former av sexuellt våld. "Långt ifrån alla män utövar grovt sexuellt våld, men många är delaktiga i det när de talar om och till kvinnor på en nedlåtande och sexistiskt sätt" (Gottzén, 2014:110). Att förbli passiv i situationer där kränkningar och övergrepp sker blir ett indirekt godkännande av dessa handlingar (ibid). Liz Kellys perspektiv på våld som ett kontinuum gör det möjligt att se *processen* kring våld utan att bli upptagen av att värdera och gradera olika våldsamma upplevelser av våld och kränkningar. Kelly menar att allt våld är destruktivt och inskränker kvinnors handlingsutrymme. Kelly ser kvinnan som ett subjekt som hela tiden på olika sätt parerar och gör motstånd mot patriarkala strukturer. Kvinnor är inte offer eller objekt, utan aktiva och meningsskapande aktörer.

Eva Lundgrens teori om normaliseringsprocessen i mäns våld mot kvinnor är också relevant i sammanhanget (Lundgren, 1993). Lundgren utgår från våld i nära relationer och hur våldet successivt trappas upp vilket gör att kvinnan anpassar sig i förhållande till mannens utövande av våld och kontroll över henne. Den gradvisa upptrappningen av våld är möjlig att se i berättelserna för föreliggande rapport, vilket ger ett perspektiv på hur tystnadskulturer skapas och upprätthålls.

Tidigare studier om sexuella trakasserier och övergrepp inom Svenska kyrkan bör lyftas fram. Helena Hagert (2012) har studerat de sexuella övergrepp i Svenska kyrkan som har inkommit till domkapitlet under perioden från 2000-2011. Det var 69 ärenden. Hagert urskiljer fyra grupper av överträdelser: etiska överträdelser (29 ärenden), sexuellt missbruk (10 ärenden), sexuella överträdelser (21 ärenden), ärenden som inte har lett till beslut (9 ärenden). Fokus i uppsatsen är på ärenden som rör sexuella övergrepp. Hagerts analys visar att övergreppen som sker inom ramen för själavård kännetecknas av att gränser mellan privat/professionell successivt överskrids: "Förvaren delar sina känslor och sina svårigheter på samma villkor som den drabbade. De uppträder som präster men handlar som om de var privatpersoner" (s. 26). Frågor om makt och maktmissbruk identifieras i materialet.

Utifrån samma material som ingår i Hagerts uppsats har Kerstin Berglund (utan årtal) gjort en studie på uppdrag av Svenska kyrkan. Berglund har gjort en inventering av ärenden där det har förekommit misstanke om att präster eller diakoner har begått sexuella övergrepp och i de fall där Domkapitlet har haft anledning att ta ställning till om det funnits skäl att ge intern disciplinpåföljd. Berglund är jurist och studien utgår från ett rättsligt perspektiv. Det betyder bland annat att fokus i analysen av ärendena väcker frågor som huruvida brott har begåtts, om beteendet anses vara klandervärdt etc. Berglund konstaterar att kyrkans verksamhet inte innehåller "allvarlig kriminalitet" men att det finns grova fall i materialet som visar vikten av att Svenska kyrkan lyfter upp och diskuterar grundläggande etiska frågeställningar. Därutöver är det angeläget att kyrkan skapar "...tydliga normer och goda rutiner i syfte att förebygga att enskilda människor får illa" (s 3). Berglund går igenom Svenska kyrkans riktlinjer och analyserar dessa och menar att det finns värderingar som formuleras i riktlinjerna som borde utvecklas och användas i högre utsträckning i kyrkans verksamhet och i arbetet med frågor om sexuella övergrepp. Ett förslag på ett sådant 'gemensamt värde' är begreppet människans okränkbarhet. Berglund framför att det skulle kunna ges ett större utrymme i bedömningen av disciplinärenden "...eftersom den enskildes samtycke inte har samma påtagliga betydelse vid tillämpningen av Kyrkoordningen" (ibid:22). Begreppet förekommer också i Svenska kyrkans rapport *Vad gör vi nu?* (2011).

Ann Sörman har analyserat #Vardeljus uppropet i två artiklar i Svensk kyrkotidning (2018). I en av artiklarna (2018:10) ställer Sörman frågor om vilka teologiska utmaningar som aktualiseras och hur man ska skapa en kyrka där ingen behöver vara rädd. Sörman visar i sin analys berättelsernas återkommande mönster och struktur och lyfter bland annat fram platsen och sammanhanget där övergreppen sker och talar om *farliga rum* som t ex källaren, arkivet, gästrummet i prästgården, samtalsrummet men också *farliga situationer* som att vara på läger eller under en antagningsprocess. Att vara ung, att vara gravid, att ha en osäker anställning, att vara kvinnlig präst är också kritiska omständigheter som skapar risk att bli utsatt. Sammantaget visar Sörmans analys av berättelserna att sexuella trakasserier kan ske var som helst, av vem som helst och riktas mot vilken kvinna som helst och att det kan handla om grova sexuella

övergrepp som våldtäkt. Hennes analys visar också att trakasserierna och övergreppen kan vara beteendemönster som är en del av arbetsplatsen och arbetsmiljön. Sörman argumenterar för vikten av att Svenska kyrkan tar vittnesmålen på allvar, att tystnaden bryts och hon lyfter fram betydelsen av att också teologiska frågor diskuteras och problematiseras: ”Vi måste lära oss tolka evangeliet så att det inte legitimerar övergreppen och tystnadskulturen” (ibid., s. 297).

Svenska kyrkan är en mångtydig och komplex organisation, skriver Anneli Öljärstrand, i sin avhandling *Den mångtydiga församlingen* (2011). Det har till stora delar att göra med att samhället blir alltmer sekulariserat, att religionen förlorar sitt inflytande i samhällslivet och att t ex utbildning, politik, vetenskap inte legitimeras med hjälp av hänvisningar till religion. Trots att Svenska kyrkans roll i samhället förändras så är kyrkan en viktig del för många individer och grupper, inte minst i samband med exempelvis nationella kriser där kyrkan spelar en viktig roll. Det som gör avhandlingen intressant för den här rapporten är att Svenska kyrkan samtidigt är en arbetsplats och en trosgemenskap, en politisk arena och en frivilligorganisation som till stor del bygger på frivilligt engagemang t ex inom mission, kultur, studiecirkel. En dimension som Öljärstrand studerar är betydelsen av relationsbyggande på församlingsnivå, att man kan ha flera olika roller och relationer till varandra, man kan vara arbetskamrat och chef, man kan arbeta ideellt och vara vän eller släkt. Det finns med andra ord olika former av relationer och roller som är komplexa: formella roller, personliga/privata roller men också andliga roller. Rollerna och relationsbyggandet i Svenska kyrkan kan göra att relationerna mellan de som arbetar i kyrkan blir gränslösa som t ex att man kommer varandra för nära, att relationerna blir för personliga och just gränsöverskridande. Det kan leda till att in- och utgrupper skapas och att *relationerna* tar tid och kraft från de egentliga arbetsuppgifterna (ibid.,125). Arbetsmiljöverket har gjort en översyn av Svenska kyrkan där man kom fram till brister i den psykosociala arbetsmiljön. Ett problemområde som identifierades var gränslöshet och en ”...organisation präglad av godhetskultur och konflikträdsla” (Carlström Nordkvist, 2013, s. 2). Konflikter tenderar att hanteras på individ- och relationsnivå och inte enligt organisationsstrukturen. I en studie över hur Svenska kyrkan har implementerat slutsatserna från Arbetsmiljöverkets tillsynsrapport visar Carlström Nordkvist på bristfällig hantering. Carlström Nordkvist menar att Svenska kyrkan är en tudelad organisation: trosfrågor/teologi uppfattas röra hela livet medan arbetsmiljön tycks ses som något avskilt som mer har att göra med lagstiftning, något som kommer uppifrån men inte något som har relevans inom organisationen. Carlström Nordkvist lyfter fram att Svenska kyrkan borde ställa frågor som ’varför gör vi det vi gör, gör vi det för att det är en del av vår kristna människosyn, eller gör vi det för att framstå som trovärdiga?’ (ibid, s.44).

Studiens genomförande

Det empiriska materialet för undersökningen består av ca 400 berättelser som är postade på bloggen #Vardeljus från den 25 november 2017 fram till december 2018. Därutöver har kvalitativa intervjuer genomförts med sex personer inom Svenska kyrkan som har det gemensamt att de har erfarenhet av att arbeta med frågor som rör sexuella övergrepp och sexuell utsatthet inom kyrkan.

Berättelserna som analyseras i rapporten är hämtade från bloggen #Vardeljus i september 2019. Svenska kyrkans upprop skrevs under av 1383 anställda. Det bör uppmärksammas att det är

enbart anställda inom Svenska kyrkan som har delat sina berättelser. Personer som tidigare har varit anställda eller på andra sätt varit verksamma i Svenska kyrkan men som inte var det vid denna tidpunkt nekades medverkan och fick alltså inte framföra sina berättelser (muntlig källa) på bloggen. Det betyder att det finns ytterligare berättelser som inte ingår i den här studien.

Intervjuerna genomfördes under perioden februari-augusti 2019, en del intervjuer genomfördes via telefon och andra intervjuer ansikte mot ansikte. Förslag på intervjupersoner fick jag av en handläggare på Kyrkokansliet. Syftet med intervjuerna var att få en bild av kyrkans arbete med sexuella trakasserier och övergrepp och identifiera förbättringsområden. Intervjupersonerna är utvalda för att de har det gemensamt att de har lång erfarenhet av att arbeta med frågor som rör sexuella trakasserier, övergrepp och jämställdhetsfrågor. Några av dem har varit med och byggt upp hur Svenska kyrkan arbetar med sexuella övergrepp både på ett strategiskt plan och mer operativt som utredare, konsulter, utbildningsansvariga. En del arbetar som präster, personalkonsulenter, handläggare, kontaktpersoner på stiftsnivå och några företräder Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation. De huvudsakliga frågeområdena i intervjuerna var intervjupersonernas uppfattningar och tankar om #Vardeljusuppropet och om berättelserna, varför sker sexuella trakasserier i kyrkan, vad behöver kyrkan bli bättre på (utvecklingsområden) (se intervjuguide, bilaga 2). Intervjufrågorna skickades i förväg till personerna. Intervjuerna varade ca 1- 1 ½ timme, de har transkriberats, utskriften omfattar sammanlagt ca 70 sidor. Intervjuerna har varit mer som ett samtal vilket har inneburit att intervjuerna ser olika ut och intervjuerna har tyngdpunkt på olika teman. Det är inte ovanligt när det gäller kvalitativa intervjuer att intervjuer skiljer sig från varandra vilket också är en styrka med metoden eftersom det ger bredare och mer varierad bild av det som studeras (jmf Kvale & Brinkman, 2014).

Bearbetning av intervjuerna och berättelserna

Intervjuerna transkriberades och under den fasen gjordes en första orientering i analysarbetet: att lyssna på samtalen med intervjupersonerna och överföra det till text gör att man blir bekant med materialet och det kan ge en förståelse av vad som kommer fram i intervjun som inte var uppenbart under intervjusamtalet. Exempelvis noterade jag hur intervjupersonerna formulerade sig och att det inom en och samma intervju kunde uttryckas motstridiga utsagor vilket jag inte uppmärksammade under den pågående intervjun (jmf Berg, 1999; Widerberg, 1992). Därefter läste jag igenom utskriften ett flertal gånger och successivt fördjupades analysen med utgångspunkt i huvudsakligen tre teman: uppfattningar om #Vardeljus, ambivalens samt förändringsmöjligheter.

Den andra delen av uppdraget var att analysera och fördjupa kunskapen om berättelserna #Vardeljus (se bilaga 3). Att det är just berättelser är värt att uppmärksamma. En berättelse är inte bara överföring av information utan berättelsen förmedlar och skapar den sociala verkligheten såsom den upplevs: ”Genom berättandet gör vi något, förklarar, förnekar eller poängterar, och med hjälp av berättelsen ger vi form och mening åt vår värld och våra upplevelser” (Hydén & Hydén, 1997, s. 16). Jangland m fl (2019) har analyserat

socialarbetarnas #Me too-upprop och lyfter fram, med hänvisning till Alexandra Georgakopoulou (2015), att #Me too-berättelserna kan ses som små berättelser i betydelsen att de är korta, fragmentariska och saknar en tydlig början och avslut. Små berättelser kan ses som motberättelser och har en förändringspotential genom att för givet tagna 'sanningar' om hur tillvaron är beskaffad synliggörs och problematiseras. I analysen av berättelserna har jag fokuserat på både form och innehåll. Jag har läst berättelserna som vittnesmål, som skildringar av upplevelser och att det är genom berättelserna som dessa upplevelser blir tillgängliga (Öberg, 1997).

Studien väcker etiska överväganden. Ett sådant berör informerat samtycke som inte har hämtats från de personer som har postat sina berättelser i den offentliga bloggen #Vardeljus. Eftersom berättelserna är självbiografiska och handlar om sexuella kränkningar och utsatthet så är de trots sin offentliga karaktär känsliga. Det finns en risk för igenkänning både av de som har utsatts, de som har utsatt men också av andra personer i närheten. Det har hanterats genom att jag utelämnar enskilda detaljer som skulle kunna vara identifierande och i stället valt att använda mer 'allmänna' citat som ändå speglar 'kärnan' i det som skrivs. Samtidigt bör man vara medveten om att det inte går att studera och fördjupa kunskap om kön, makt och sexualitet i syfte att skapa förändring utan att visa hur verkligheten ser ut (Jangland m fl, 2019).

Berättelserna i #Vardeljus är berörande och det är ett obehagligt material att ta del av och att arbeta med. Material som handlar om våld och utsatthet utmanar forskningsideal om neutralitet och saklighet och kräver tid för att resultera i en någorlunda rättvisande analys. Liz Kelly (1988) urskiljer olika processer i analysen av kvalitativt datamaterial om våld mot kvinnor: det väcker ökad känslighet eller sårbarhet (*vulnerability*), minnen av egna upplevelser poppar upp (*remembering*) och det leder till reflektioner kring egna personliga relationer görs (*personal relationships*). Analysarbetet sker alltså inte linjärt eller mekaniskt utan det är något forskaren medvetet och aktivt behöver arbeta med (jmf Lundgren, 1993).

I det mer konkreta analysarbetet skrev jag ut berättelserna i pappersform, numrerade varje berättelse och läste berättelserna flera gånger och gjorde under läsningen markeringar och anteckningar. Syftet var att identifiera mönster, återkommande teman och strukturer. Jag har både räknat och analyserat antalet berättelser som handlar om exempelvis fysiska övergrepp eller berättelser som inrymmer mer subtila och tvetydiga kommentarer och närmanden. Jag har noterat vem som utsätter, var övergreppen sker och hur berättaren uttrycker vad det betytt för henne och hur det har påverkat henne. Därigenom fördjupades analysen successivt.

Resultat och analys av berättelserna

#Vardeljus

I det här kapitlet presenteras resultatet av analysen av berättelserna. Jag urskiljer fem övergripande teman i berättelserna: tidsperspektivet, de som kränker, former av kränkningar, kränkningens process, omgivningen och kringpersoner samt motstånd. I följande avsnitt presenterar jag och kommenterar dessa teman och mönster.

Tiden

Berättelserna är skrivna retrospektivt och många handlar om upplevelser som går relativt långt tillbaka i tiden. Flera av berättelserna inleds med ett tidsperspektiv där kränkningarna och övergreppen dateras. Exempelvis: ”Det hände för många år sen...”, ”Slutet av 1970-talet...”, ”Det var för ca tjugo år sen...”, ”Det hände för drygt tjugo år sen...”, ”För många år sen...”. Så börjar berättelsen om att ha blivit utsatt för kränkningar.

Tidsperspektivet kan delas in i huvudsakligen två kategorier: skildringar av övergrepp från när man är ung (minderårig ålder/precis nått myndighetsålder) och skildringar av övergrepp som sker när personen är i början av yrkeskarriären. Båda dessa positioner – att vara ung och att vara ny i en yrkesroll – har det gemensamt att det är en period där man tar sina första steg i att socialiseras in i ett sammanhang och i en gemenskap. Det kan vara en period som är utmanande för individen och där man är extra känslig och sårbar. Det är också en situation av relativ underordning som ung kvinna.

Mot den bakgrunden blir tidsperspektivet intressant att lyfta fram för det visar att upplevelserna av sexuella kränkningar och övergrepp inte glöms bort utan bärs genom livet. Det är svårt att uttala sig om huruvida berättarna har reflekterat över upplevelserna tidigare men många berättelser är detaljerade och ger en bild av att de fortfarande är närvarande. Karin Widerberg (1992; 1995) menar att man aldrig blir ’färdig’ med att bearbeta minnen av sexuell trakassering, det som sker är att man förändrar sitt förhållningssätt till upplevelserna. Det är alltså fråga om en ständigt pågående bearbetningsprocess som den utsatta bär med sig och lever med. Att bli sexuellt trakasserad är därför rimligen mycket mer allvarligt än vad vi tror (ibid, s 50).

Rummet

Berättelserna visar att övergreppen kan ske var som helst i kyrkan, på olika platser och i olika rum både inomhus och utomhus. Sörman (2018) urskiljer t ex sakristian, kyrkoherdars eller arbetsledares kontor, orgelläktaren, källaren, arkivet, kopieringsrummet samt gästrum, samtalsrum, läger som farliga rum. Farliga situationer är t ex att åka ensam i en bil med en kollega eller förtroendevald, självårdssituationer, under gudstjänst. Sörmans analys om farliga rum och farliga situationer överensstämmer med min analys. Att rum och situationer beskrivs

som just *farliga* är för att synliggöra att de rum och platser som är en del av kyrkans kärnverksamhet och som egentligen ska vara trygga rum i stället blivit otrygga rum.

Gemensamt för farliga rum är att det är platser som man kan hamna på tumanhand i och att det utvecklas till att bli ett rum för potentiell gränslöshet och utsatthet vad gäller relationer.

De som kränker

De som begår kränkningar och övergrepp kan vara personer som på olika sätt är etablerade i den kyrkliga miljön som har en formell överordnad position. Det kan också vara personer som formellt har en lägre position än den som blir utsatt men som ändå har en etablerad position som att vara den som skjutsar hem ungdomar eller som har en social roll som har betydelse i sammanhanget. Majoriteten tycks vara män men det förekommer att kvinnor omnämns som förövare. De som kränker tycks tillhöra flera olika grupper inom kyrkan som till exempel konfirmandpräster, ungdomsledare, busschaufförer, fotografer, kyrkomusiker, diakoner, körmedlemmar, personer som kontakter jourhavande präst, kyrkopolitiker, kyrkvårdar, förtroendevalda, vaktmästare och församlingsbor.

I berättelserna är det ofta en specifik person som begår övergrepp men det kan också vara flera olika personer. Personen eller personerna som utsätter kvinnor kan vara 'skyddad' och inbäddad i kontexten som t ex gift med en framstående person eller ha sociala nätverk som gör att den som blir utsatt upplever en begränsad möjlighet att bli trodd och lyssnad på.

De utsatta

De som blir utsatta för sexuella trakasserier och kränkningar är inte en homogen grupp. Forskning visar dock att det är framför allt kvinnor verksamma inom olika branscher på olika formella positioner som blir utsatta. Om man ska urskilja skillnader i gruppen kvinnor så rapporterar yngre kvinnor och kvinnor med lös koppling till arbetsmarknaden i högre utsträckning upplevelser av sexuella trakasserier (FRA, 2014; Lundgren m fl 2001). Ett framträdande tema i berättelserna är att övergreppen har skett i unga år, i samband med att man har sökt sig till kyrkan för att man inte har mått bra och närt en förhoppning om att få hjälp:

Jag var i sena tonåren [...] Jag sökte mig dit för att alla sa att han [prästen] var en god själavårdare. Jag hade tunga existentiella tankar och ville inte leva längre. Han var den enda för vilken jag yppade mina mörka tankar och det visste han. Jag blev helt beroende av honom för att leva vidare.

Det kommer fram i de här berättelserna, som utspelar sig i unga år, att man har sökt sig till kyrkan för att man kände behov av att "...tänka och samtala om tro, värderingar och livssyn" och behov av samtalsstöd för sin psykiska hälsa. I kyrkan har man mött en präst eller annan

anställd person i kyrkan som man har knutit an till vilket den personen har utnyttjat och missbrukat. Kännetecknande för berättelserna är att övergreppen skett när det har etablerats en relation i form av tillit och förtroende.

Detsamma gäller gruppen vuxna kvinnor som blir utsatta i samband med själavård. Det kan vara i situationer där kvinnan söker stöd på grund av en livskris efter till exempel dödsfall i familjen eller en skilsmässa:

Jag var i stor kris och mitt inne i en uppslitande skilsmässa. Dessutom var jag mycket rädd för den våldsamma man jag var i stånd att skilja med från. Jag fick irrelevanta frågor om mitt sexliv. Och vid ett tillfälle mitt i ett uppslitande samtal la prästen sin hand på mitt ben och sa att jag var en väldigt attraktiv kvinna. Jag gick aldrig tillbaka.

Jag blev utsatt för övergrepp av en präst (man) jag gick i själavård hos. Efter ett tag började han introducera allt märkliga metoder som gick ut på att fysisk närhet skulle skapa en trygghet hos mig. Det slutade med att hans händer under min tröja. Smekningar. Försök till kyssar. Verbala närmanden.

Det förekommer berättelser om kvinnor som blir utsatta när de arbetar med själavård från klienter. Även här verkar kränkningarna komma efter att det har etablerats en relation mellan klienten och själavårdaren. I till exempel en berättelse går själavårdaren hem till den manlige klienten eftersom han enligt egen utsaga har skadat sig och den kvinnliga själavårdaren har "...träffat mannen några gånger och känner ingen rädsla över att åka dit själv". När hon kommer in till honom ligger han med bara kalsonger i sängen och förklarar "att medicinerna gör honom så svettig". Han vill att hon ska "sitta bredvid honom under samtalet" men det gör hon inte så det slutar med att de har sitt samtal i köket:

Samtalet blir bra och viktigt men precis innan jag går säger han att jag är den vackraste han vet och att han mår så mycket bättre av att ha mig i sitt hem. Jag vet inte hur jag ska hantera detta efteråt. Han har ju egentligen inte gjort något närmande och samtalet var verkligen givande och viktigt. Men eftersmaken är bitter.

Att som kvinna och präst bli kränkt under hembesök förekommer i flera av berättelserna. En berättelse handlar till exempel om att vara ny vigd präst i en kyrka där inga kvinnor tidigare arbetat som präst. Under ett hembesök hos en man som just förlorat sin fru börjar han prata om deras sexuella problem, trots obehag gick prästen hem till honom igen efter begravningen. Mannen började prata som om de hade en relation och hon insåg att hon ska sluta med hembesök. Han blev alltmer gränslös, skickade blommor, sökte upp henne, ringde, försökte kyssa henne och ta på hennes bröst, föreslog semesterresor. Hon skriver "Den slutgiltiga lösningen kom först när jag bytte församling".

Former av kränkningar

De former av kränkningar och övergrepp som berättelserna handlar om sträcker sig över ett kontinuum från fysiska, verbala kränkningar och mer diffusa och subtila kränkningar. Fysiska kränkningar sträcker från fysiska närmanden som 'tafsande', klappar, smekningar över till våldtäkt eller försök till våldtäkt. Däremellan förekommer kränkningar i form av kommentarer om utseende, kropp, kläder, blickar. Verbala kränkningar kan också innehålla en sexualiserad jargong som beskrivs som en del av det sammanhang där de sker, som en arbetsplatskultur. Utifrån de olika formerna av kränkningar som beskrivs i berättelserna framträder en övergripande bild att det är ett ständigt pågående 'brus' av gränsöverträdelser eller som en person skriver i sin berättelse att "Allt det här hör till vardagen": att inte bli tagen på allvar i sin yrkesutövning som präst, bli spottad på, få kommentarer om utseende, bli förföljd.

Det är möjligt att urskilja tre former av kränkningar: fysiska kränkningar, verbala kränkningar och kränkningar som faller inom en gråzon.

Det finns exempel på fysiska övergrepp som våldtäkt. Förövarna i de här berättelserna är ofta betydligt äldre än offren. Andra former av fysiska kränkningar sker mellan kolleger där personerna tycks vara på mer jämbördig nivå med varandra. De här berättelserna visar hur kvinnorna blir systematiskt sexualiserade i samband med yrkesutövningen. Det finns exempel på hur fysiska kränkningar kan stegras från 'tafsande' till att göra kvinnan värnlös genom att hålla fast henne på olika sätt:

Vid ett tillfälle tog han tag i mitt huvud, höll fast och tryckte sin kind mot min.

Fysiska kränkningar kan ske *plötsligt* utan förvarning på ett sätt som inte går att förutse utifrån kvinnans perspektiv och som gör henne *överrumplad*. Förövaren skapar på så sätt både kontroll i situationen och *över* situationen.

En dag sitter jag vid arbetsbordet. Dörren öppen ut mot korridoren. Vi är ensamma i lokalen. Då går han in och börjar smeka mig. Jag sitter kvar som förstenad. Det kommer som en blix från en klar himmel. Jag blir röd i ansiktet och känner rädsla när han tar över halsen.

Mitt i kramen tar han ett rejält tag om varje skinka, masserar dem och trycker mig mot sig och skrattar.

Verbala kränkningar

Verbala kränkningar handlar om kommentarer om kroppen, om utseende, om graviditet, om att vara kvinna och präst. Kommentarer berör vidare ålder, utseende och kommentarer om privatlivet men också ett ifrågasättande av kvinnans professionella kompetens.

Verbala kränkningar kan ske i situationer som till exempel under ett medarbetarsamtal där chefen kommenterar kvinnans kropp eller i möte med kolleger som till exempel kommenterar att: "Så

vacker som du är är det ingen som kommer att lyssna på vad du säger i predikan.” Eller: ’Sitt du här och var söt så kan du komma in till mig en stund’.

Verbala kränkningar kan alltså vara *både sexuella och av mer könsrelaterad karaktär*. De kan ske i professionella formella situationer som under ett utvecklingssamtal med chefen eller i samband med en anställningsintervju. Det finns också exempel på verbala kränkningar som sker *inom ramen för själavård*.

Verbala kränkningar som jargong

I en del berättelser tonar en bild fram av att sexuella trakasserier och kränkningar är en del av arbetsmiljön och att det finns en jargong på arbetsplatsen som skapar gränslöshet vad gäller beteenden och beteendemönster. Det kan handla om *en specifik persons beteende* och uppförande som skapar en gränslös anda som man till en början uppskattar men som man successivt börjar bli alltmer kritisk till. Framträdande i de här berättelserna är att det sker *en gradvis omtolkning av arbetsmiljön* och när de destruktiva inslagen passerar en gräns som gör att någon säger ifrån så riskerar den personen att bli utfrysad. Det uppstår ett gruppträck att rätta in sig i ledet för att kunna arbeta kvar. Berättelser som handlar om verbala kränkningar som utvecklas till en jargong innehåller ofta en eller flera tongivande personer som utövar både formell och informell makt. En destruktiv arbetsmiljö uppstår som både skapar och upprätthåller tystnadskulturer.

Gråzoner och tvetydiga kränkningar

En annan form av kränkningar är ’grå trakasserier’ dvs trakasserier och kränkningar som hamnar i en gråzon. Med det menar jag beteenden och situationer som är oönskade, obehagliga och otrevliga men som inte direkt är sexuellt färgade och som kan vara svåra, *när de händer*, att tolka som sexuella trakasserier. Många gånger handlar det om härskartekniker och har med maktmissbruk att göra. För den som blir utsatt kan det upplevas som att ’det hände ingenting’ direkt fysiskt eller något att ’ta på’, men *i efterhand*, retrospektivt, framstår beteendet för den som har blivit utsatt som oacceptabelt och kränkande. Gråzonen ska förstås som ett perspektiv på sexuella kränkningar som när de sker inte nödvändigtvis ses som kränkningar av den som blir utsatt, det är först i efterhand som individen betraktar situationen som kränkande. Utifrån ett genusperspektiv har det att göra med samhälleliga heterosexuella normer som t ex att män förväntas ta sexuella initiativ och kvinnor förväntas uppskatta dessa. Oavsett om det är icke-önskat (som är den officiella definitionen på sexuella trakasserier) så givet normer för heterosexualitet kan det göra att sexuella trakasserier tonas ner och tolkas snarare som uttryck för ’han är sån’ än att se det som uttryck ett övergrepp. Gråzonen skapas givetvis också av hur situationen tolkas och hanteras av samtliga inblandade, inte bara den som blir utsatt.

En del av de här ’gråa’ berättelserna handlar om situationer eller episoder som sker lite så där *by-the-way*, som t ex kramar som blir för långa kramar, kommentarer om klädsel och anspelningar om utseende. Det kan också handla om återkommande fysisk beröring som t ex ”börjar massera mina axlar”, ”stryker mig långsamt över axeln varje gång han går förbi” eller handla om kommentarer om utseende och frågor om att gå ut och äta. Den här typen av beteenden framställs som att de sker med viss regelbundenhet och pågår över tid.

Det finns exempel på hur 'grå trakasserier' kan utvecklas från kommentarer om utseende till exempelvis förföljelse, plötsligt står personen utanför kvinnans bostad eller från att ställa frågor om kvinnans privatliv till telefonpåringningar och till att tränga in henne i ett hörn i sakristian. Gråzonen visar att gränserna flyttas successivt från tvetydiga beteenden och situationer till tydliga överträdelser men det innebär inte att den som blir utsatt inser det utan det tycks ske först efteråt – retrospektivt – som övergreppen tolkas just som övergrepp.

Kränkningens process

Det finns en föreställning om att sexuella trakasserier är beteenden och handlingar som låter sig urskiljas relativt enkelt och som definieras som sexuella trakasserier om det upplevs oönskat av den som blir utsatt. Det är till exempel inte ovanligt att i de formella definitionerna av sexuella trakasserier ange vilka beteenden som är sexuella trakasserier (se till exempel www.do.se; Carstensen 2012, 2016 för kritisk diskussion). Det kan vara motiverat för att ge exempel på vad ett sexuellt trakasserier kan vara men samtidigt är det möjligt att se det som uttryck för hur problemet konstrueras – hur problemet tänks: en hand på rumpan, en kommentar om kroppen, ett mail med bilder som har med sex att göra. Men det visar sig i berättelserna att det sällan handlar om enskilda trakasserier eller situationer utan kränkningarna kan börja med en kommentar om kvinnans utseende för att successivt utvecklas till grövre och allt mer hotfulla och våldsamma handlingar.

Som framkommit tidigare sker många kränkningar inom ramen för beroenderelationer av olika slag. Det kan börja med ett dödsfall i familjen och prästen vill trösta dottern som förlorat sin mamma och talar om 'själarnas gemenskap', för att sedan övergå till 'kramande på undanskymd plats' och till 'tafsande och kyssar'.

De omständigheter som föreligger i berättelserna om kränkningens process visar att det som gör det svårt för de som blir utsatta att i stunden orientera sig och "ta in" att det är fråga om övergrepp är relationen till förövaren. Även i de fall man som utsatt inser att det är fel så ser man inga vägar ut ur den destruktiva relationen. Nedanstående berättelse är ett exempel på hur en gradvis förskjutning av gränser sker mellan ung kvinna som är i behov av stöd och en äldre manlig präst som har varit kvinnans konfirmandpräst:

Som 18-åring och precis flyttat hemifrån kontaktade jag min konfirmandpräst för själavårdande samtal. Det började med att jag skrev brev med mina frågor, därefter kom han och hälsade på. Han var pensionerad och jag hade känt honom hela mitt liv. Litade fullt på honom men han utnyttjade mig. Efter flera bra samtal började han allt oftare berätta om sin egen situation. Då främst relationen med sin hustru, och han sa att han behövde mig annars skulle han köra in i en bergvägg. Därför blev det många besök och jag kände mig fångad i en rävsax. Han behövde mycket kroppskontakt och en gång (minns inte hur många gånger saker hände, minns bara äckelkänslorna, lukten och vanmakten) kysste han mig och beskrev hur mycket jag betydde för honom. Det var som att vara inlåst i ett osynligt fängelse som ingen annan såg.

En på ytan vanlig situation kan förändras och utvecklas till en obehaglig och mer hotfull situation. Till exempel kan ett själavårdssamtal ändra riktning från att handla om den hjälpbehövande mannens sexualitet till att han skickar dickpics till själavårdaren. Ett annat exempel är en berättelse om att någon hade satt nålar i ögonen på ett fotografi av den som har skrivit ner sin berättelse:

”Jag tar bort dem och tänker att det kanske bara är ett busstreck men detta upprepas. Varje dag under flera veckors tid möts jag av att någon stuckit ut ögonen på mig, jag tar bort, nästa morgon likadant. Därefter följer telefonsamtal där ”någon flåsar eller så är det bara tyst”, för att sedan börja ”prata upphetsat om framför allt mina bröst”. Samtalen blir tätare och blir ’mer hotfulla’: ”Meddelanden på telefonsvararen blir alltmer detaljerade om min kropp för att övergå till hur vederbörande ska döda mig och vad han ska göra med min kropp därefter”.

Jag är ung, jag bor ensam, jag är rädd. En dag då jag är ledig och lyssnar av svararen säger rösten att han nu står utanför min dörr och bara längtar efter att komma in. Jag går inte ut på hela dagen. När jag jobbar kväll springer jag den sista biten [...].

Även i andra berättelser förekommer exempel på hur kränkningarna gradvis flyttar sig närmare kvinnans hem, och att det sker successivt tycks försvåra att se det problematiska i situationen: ”Plötsligt kan han dyka upp i ens hem eller liknande och bjuda in sig själv på fika. Eftersom han är extremt manipulativ lyckas han få många kvinnor att flytta sina egna gränser i sin kontakt med honom, på så vis får han makt.”

Kränkningens process kan handla om en specifik person som beskrivs som en omtyckt och uppskattad och färgstark person – en karismatisk person – som skapar en miljö som i en berättelse beskrivs som ’sektliknande’ och att han var ”inte bara arbetskamrat utan även en av mina närmaste vänner och en vuxen förebild”, han var en äldre man, ”utmärkt predikant och samlade många till gudstjänsterna”:

(...) Med sitt varma sätt, sitt sätt att se människor, sitt engagemang för sin kyrka och församling och för sin integritet blev han snart en älskad präst. Han samlade som sagt människor omkring sig som själva uttryckte att de ville vara nära honom och jag kunde nästan uppleva med tiden att det blev som en tävling om vem som kunde vara närmast, vem som fick ta del mest av hans liv. Det utvecklades som en personkult runt prästen. Det kretsade många kvinnor runt honom, i alla åldrar. Till historien hör att det rådde en kramkultur här som en kan stöta på ibland i kyrkan. Fysisk närhet var inget uppseendeväckande och ville en inte kramas kunde en riskera att anses lite annorlunda. (...) Bit för bit överträdde han mina gränser och bit för bit vidgades de. Han började dela porrbilder, skicka bilder på sig själv och sitt erigerade kön. Jag gjorde dock inte detsamma men sa inte heller ifrån. Tänkte på nåt sätt att jag får ta det onda med det goda. Jag får i alla fall stå närmast ledaren. (...)

Omgivningen och kringpersoner

Ett tema i berättelserna handlar om hur omgivningen bemöter och hanterar övergreppen och trakasserier när de får kännedom om att det förekommer. Det finns exempel där kringpersoner har agerat och givit stöd. Som till exempel i en berättelse togs en kontakt med polisen som sa att de inte kan göra något men gav rådet att kvinnan som var utsatt för förföljelse av en person som gick i själavård hos henne att hon kunde ha plastpåsar på händerna om personen i fråga skulle våldta henne. Hon berättade öppet om förföljelsen för andra personer i hennes närhet och en dag var det över. Det var några församlingsbor som på eget initiativ hade konfronterat personen vilket hade effekt. Ett annat exempel på stöd: ”Minst tre förtroendevalda män i stiftsfullmäktige i ett av våra stift utsätter kvinnor för sexuella trakasserier i olika grader. Jag är en av många som utsatts för eländet och fick – tack och lov – väldigt bra stöd av aktuell kyrkoherde.”

I övervägande fall framträder dock ett mönster där omgivningen och kringpersoner på olika sätt tonar ner, tystar ner och/eller agerar passivt. Man tar inte problemen med sexuella kränkningar på allvar. Detta trots att kolleger i ett flertal fall är närvarande och ser vad som sker. Eller när den som blir utsatt vänder sig till ansvarig chefsperson eller tar upp det med en kollega och arbetskamrat. Bemötandet uppfattas som ett förminskande och bagatelliserande av det som har hänt.

En del berättelser handlar om att *inte blir trodd av sin närmaste chef trots* grova trakasserier som hot om våldtäkt: ”Jag gick till kyrkoherden, tillika kontrastprost, och bad om hjälp. Jag fick ingen, däremot blev han irriterad över att jag inte verkade må särskilt bra”. I andra berättelser kan det vara en arbetsmiljö som innehåller ständiga sexuella inviter och en sexualiserad arbetsmiljö där kringpersoner framhåller att ”...se det som en komplimang”, ”Han är sån och menar inget direkt med det”, ”Bara ignorera honom”.

...Tafsandet var uppenbart för alla kolleger, fick jag veta när många månader gått. Ingen sa något till mig under alla månader, ingen varnade mig eller gick emellan. Detta trots att kollegan tidigare blivit förbjuden att arbeta i en av distriktskyrkorna pga att han haft samma beteende mot en annan kollega. Jag var en i en lång rad kvinnor som blivit utsatta [...]

Andra berättelser uttrycker att *kvinnan får rådet att flytta på sig* eller erbjuds ekonomiskt stöd för samtalsterapi. I en del fall är det den som trakasserar som förflyttas till en annan arbetsplats vilket sker under tystnad:

Kollegan ertappades med att ha surfat på porrsidor. På flera av bilderna hade han redigerat in ett foto på mig. Likaså var hans sökord förknippade med mig och mitt utseende. 'Jag' utsattes på många av bilderna för grova våldtäkter. Kollegan förflyttades till annan ort. Det var det enda som hände i det ärendet, tystnaden efteråt var öronbedövande.

En kvinna skriver att "... När jag berättade om hur rädd jag var fick jag höra att jag 'behövde säga nej tydligare', när jag berättade om hur obekvämt jag var fick jag höra att det var 'sånt man fick räkna med i kyrkan' och det var ju faktiskt synd om mannen som inte visste bättre.

Det finns exempel i berättelserna där *arbetsmiljön beskrivs som problematisk* och där det finns en grogrund för problem som sexuella trakasserier men också andra typer av problem:

(...) Jag trivdes till en början eftersom det på något sätt var befriande att kunna skämta om sådant – och det är faktiskt väldigt tacksamt att skämta med kyrkogårdsarbetare om snygga häckar och välansade buskar. [...] Efter en tid märkte jag dock att det fanns en gränslöshet inom arbetslaget som inte var hälsosam. Och jag menar nu inte enbart de sexuella skämtet utan även en helt galen maktstruktur med informella ledare, mobbingkultur, förskingring och ekonomiska tveksamheter.

Till slut gjorde hon en anmälan och utredningar inleddes. I samband med detta så fick hon kommentarer från kyrkoherden att "det är allvarliga anklagelser du kommer med" och Kyrkorådets ordförande sa att "Vem vet, ni kanske har haft ett förhållande som vi inte vet om" och "Du kanske själv har inbjudit till det här".

Det finns exempel i berättelserna där kvinnor blir *avrådda från att gå vidare med anklagelser* av övergrepp och kränkningar med argument som att det är till det bästa för kvinnornas skull. Det kan vara med hänvisning till att det kan försvåra den fortsatta karriären: "När jag efter mycket funderingar bestämde mig för att anmäla pratade jag med en annan präst som då avrådde mig från att anmäla eftersom jag var i antagningsprocess för att bli präst och det kunde äventyra mina chanser att bli godkänd."

Kvinnor uppmanas att ha "...lite mer skinn på näsan och inte vara så känsliga". Eller "Du borde skyla dig mer som kvinna, sätt på dig lusekofta och sjal. Du vet väl om att kvinnor annars utsätts om man inte klär sig därefter". I en berättelse ges kvinnan ett råd från sin chef att "...lägga vänster hand över magen när jag mötte den förtroendevalda mannen och bara kramas med högerarmen 'Då kommer han inte så nära när han kramar dig'".

När en anmälan görs så kan det leda till att utredningen läggs ner: "Lämnade platsen och skrev incidentrapport till kyrkoherden. Allt i enlighet med instruktionerna. Det skulle utredas, man skulle prata med personen och jag erbjöds samtalsstöd. Allt OK så långt. Men några veckor senare var hela lagt i malpåse. Jag mådde fortfarande inte bra, kände mig otrygg på jobbet men ärendet lämnades utan åtgärder eftersom de andra inte ville kännas vid att något hänt.

Det är möjligt att urskilja en skillnad mellan hur den utsatta kvinnan blir bemött i jämförelse med hur omgivningen förhåller sig till förövarna. Kvinnor som har blivit utsatta tycks bli uppmanade att hantera och parera sexuella kränkningar och förväntas utveckla strategier så att de *inte* blir sexuellt trakasserade, att det på något sätt blir kvinnans ansvar att se till att män inte trakasserar. Medan förövarna ursäktas och frånskrivs ansvar för sina handlingar. Kränkningarna tystas ner genom att förövarna skyddas. Det är allt från utsagor som att "det är inte lätt för en 64-årig man att ha en 40-årig attraktiv kollega" till grova och upprepade övergrepp:

Jag och en kvinnlig kollega blev antastade av en manlig arbetskollega vid olika tillfällen. Vi hade skilda arbetsuppgifter i en liten församling och ofta var vi ensamma på vår arbetsplats, ibland ensamma med mannen. Vi anmälde det inträffade till vår kyrkoherde och mannen blev omplacerad. Efter några veckor var han tillbaka och vi skulle fortsätta att jobba tillsammans som om ingenting hade hänt. Kyrkoherden menade att vi skulle förlåta honom, vi jobbade ju i Svenska kyrkan och förväntades ha en förlåtande människosyn. Då polisanmälde vi händelserna. Mannen dömdes för sexuellt ofredande i båda fallen. Vi skulle ändå arbeta tillsammans enligt kyrkoherden trots att vi bara begärde att ha olika arbetstider för att inte stöta på honom i kyrkan. Vi var hos biskopen som inget kunde göra. Mannen fick jobba kvar, min tjänst togs bort och min anställning upphörde.

I ett annat exempel fick en kvinnlig konfirmand 'dickpics, snapchatfilmer' från en av ungdomarna i en annan konfirmandgrupp men de ansvariga församlingscheferna ville inte polisanmäla eftersom "det skulle förstöra för killen" med hänvisning till valet av gymnasieprogram.

Det finns exempel i berättelserna på situationer där sexuella trakasserier på ett sätt har tagits på allvar under förutsättning att det *inte blir officiellt*. I den här gruppen av berättelser så verkar det som att ansvariga inom kyrkan poängterar vikten av att det inte kommer fram utåt vilket jag tolkar som ett sätt att upprätthålla och bibehålla en yttre fasad av en fungerande kyrka och organisation:

En man i min församling begick övergrepp mot mig. Jag bad min kyrkoherde om samtal eller debriefing (krisbearbetning). Den manliga kyrkoherden sa: "Nej vi ska inte säga något utåt. Det här får du hantera utan att prata med någon. Tänk på församlingsbon och hans framtid".

Ett annat exempel är personer som har blivit uppsagda pga återkommande sexuella trakasserier men som ändå ges nya förtroendeuppdrag inom Svenska kyrkan: "Detta trots att det är känt i samhället om hans tidigare övergrepp och olämpliga beteende".

(..) När bubblan sprack och han dömdes trodde jag att det var punkt. Han var teologistuderande med avsikt att bli präst. Det skulle han inte kunna bli enligt stiftets jurist. Ett par år efter domen skickas han på praktik på konfirmandläger i samma område där elva ungdomar har anmält honom. Han har då antagits som prästkandidat.

I en av berättelserna på temat *hålla fasaden utåt* visar samtidigt att strategin att tysta ner problem så att de inte blir offentliga kan få "inre" följder för arbetsmiljön, *stämningen* och relationerna mellan medarbetarna, *tystnaden utåt blir en tystnad inåt*:

Jag hade hört rykten att något hade hänt. Det kändes i väggarna att något var fel. De som var med då bar på skam och skuld. Jag försökte prata med min chef för att se var landminorna låg. Det var så tydligt ibland att vissa saker talar

man inte om. Men jag visste inte vilka. Det visade sig att alla som var anställda när detta hände blev tvingade till tystnad av kyrkorådet. Ingen fick prata om det. Ingen fick hjälp. Ingen fick bearbeta. Alla ska bära detta varje dag, låtsas som om det inte hänt.

Att 'ingen fick prata om det' hänger ihop med att 'det kändes i väggarna att något var fel'. Att inte få prata om det innebär också att man inte bearbetar det som har hänt. Exemplet visar att även de som är indirekt berörda av sexuella trakasserier påverkas av tystnadskulturer. En annan berättelse som handlar om en präst som hade sex med en minderårig och personen som berättar befann sig i 'kretsen runt prästen': "Allt kändes smutsigt även för oss runtomkring men vi vågade inte säga något".

Att inte våga säga något i samband med kränkningar och övergrepp förekommer i flera berättelser. Till exempel skriver en person i sin berättelse att man förväntas avvärja sexuella närmanden på ett artigt och trevligt sätt. Om man inte gör det blir man 'den jobbiga tjejen'. I stället för att ta ett tydligt avstånd och markera när personer begår övergrepp tenderar kyrkan att 'jobba runt en besökare' dvs tona ner och förminska att det finns ett problem och de kvinnor som blir utsatta måste utveckla egna strategier för att undvika personen.

Motstånd

Liz Kelly (1988) menar att kvinnor är aktiva subjekt som gör motstånd mot mäns våld på olika sätt: "To resist is to oppose actively, to fight, to refuse to co-operate with or submit" (ibid, s 161). Motstånd görs genom att utveckla olika *coping strategier* som t ex vägra bli rädd och att säga ifrån, men vilket motstånd som görs beror på vad kvinnan blir utsatt för: "Responses are also affected by how strong or angry women feel at the time; on one occasion a woman may respond angrily to harassment and on another she may ignore it" (ibid, s 162).

Det visar sig i berättelserna för den här studien att de som blir utsatta inte är passiva offer för omständigheter av trakasserier och kränkningar. I ett flertal berättelser kommer det fram att kvinnor gör motstånd mot strukturer och normer som kränker, förminskar och objektifierar dem. De motstånd jag urskiljer i #Vardeljusberättelserna är vad jag kallar för *verbala konfrontationer, kollektiva strategier* samt *undvikande strategier*.

Nedan följer några exempel på verbal konfrontation:

Men så blev jag helt kall, tittade honom rakt i ögonen och svarade: Om du rör mig kastar jag kaffet i ansiktet på dig. Det var som att all charm rann ur honom. Han sa inget mer. Inte jag heller. Men jag var förbannad på ett triumfmässigt sätt. Jag såg mig som en segrare och han var bara värd förakt.

... Aldrig tänker jag lära mig att acceptera sexistiska skämt och aldrig tänker jag sexism låta finnas i kyrkan jag är uppväxt i. Mannen säger ofta sexistiska uttalanden men jag har tyvärr inte hört många som säger emot honom.

Till slut får jag styrka nog att slänga ut karln.

Det finns exempel i berättelserna där det utvecklas *kollektiva strategier* för att hantera och bemöta situationer som man vet kan inrymma sexuella trakasserier och kränkningar. Det kan vara att man skickar mail till varandra med information i samband med aktiviteter i kyrkan där det föreligger en risk att vissa personer som alla vet är "slemproppar" kommer att närvara. Att man använder kodord i inbjudan: "På söndag avtackas församlingsassistent NN...med tal som hålls av bl a XX" för att på så sätt meddela kvinnor i personalen att personen ifråga kommer att närvara: "När personal ser honom vänder de sig till varandra och säger 'bäst att stänga jackan/knäppa koftan/gömma sig i sjalen" etc.

Det kan handla om att lyfta fram att jargongen är oacceptabel med skämt om sex eller att man fysiskt undviker vissa personer och vissa platser som man vet kan innebära ovälkommen sexualisering, "pussar på halsen, kinden, kramar" osv. *Undvikande strategier* kan också vara strategier som till exempel att man tar sin egen bil för att slippa "en hand på låret", om man ändå åker med i bilen så ser man till att undvika baksätet i bilen. Om det handlar om middagar eller andra sammanhang att man då försöker se hur bordsplaceringen ser ut så att man kan förbereda sig eller kanske försöka byta plats.

Oavsett strategi handlar det om att hantera personer som trakasserar och som man vet beter sig gränsöverskridande. Det är sätt att hantera utsatta situationer och skydda sig själv men de kan också tolkas som uttryck för att göra motstånd och att överleva.

Att göra motstånd kan innebära *konsekvenser för den som har öppet protesterat* som t ex att förtalskampanjer sätts igång, att man blir uppsagd eller att en tidigare fungerande relation blir "ansträngd":

...Och så har det fortsatt genom åren. Så länge jag höll mig lugn och var snäll duktig flicka fick jag vara med (på nåder). Men när jag till slut tröttnade och istället stod på mig och protesterade började helvetet ordentligt. Drev och förtalskampanjer ligger fortfarande och skvalpar i systemet.

... När hen en dag kommenterar husmors rumpa på ett grovt sätt säger jag: Du får inte säga så. Joooo, jag tycker ju det, och xx tar inte illa upp. Det spelar ingen roll, du som man får inte uttrycka dig på sådant sätt till en av våra anställda. En månad senare blev jag varslad från min tjänst utan orsak angiven ... Så det kan slå tillbaka att sätta gränser för förövare.

Han inledde med ett slags utrop: Du har ju utvecklats från student till kvinna! Vad svarar man? Jag hade jobbat länge i servicejobb och lärt in en ryggmärksreaktion: Nu är det väl inte det vi ska prata om?! Sen tystnar jag och tänker att det var inte ett smart svar. Hur ska det nu gå? Han samlade ihop pappren och började tala om annat. Men efter det mötte han inte min blick under hela mötet och undvek senare ofta direkta samtal. Det kanske blev bra på ett sätt men relationen förblev alltid ansträngd.

Att öppet konfrontera och ifrågasätta sexism och sexuella kränkningar möter motstånd. Omgivningen och kringpersoner som på olika sätt tonar ner och marginaliserar problem som kränkningar bidrar till att skapa och upprätthålla tystnadskulturer. Kollektiva och undvikande strategier kan ses som ett sätt att göra motstånd på men frågan är om inte dessa former också bidrar till etablering av tystnadskulturer medan öppna och verbala konfrontationer i högre utsträckning synliggör och ifrågasätter vardaglig sexism. Motstånd kan också ses som att det skapas ett handlingsutrymme. Marianne Döös (1997), refererad i Arja Tyrkkös avhandling (1999) definierar handlingsutrymme som både personbundet och kollektivt, stabilt och föränderligt. Tyrkkö skriver: ”I en viss situation kan handlingsutrymmet synliggöras och brukas” (ibid, s 87). Kanske är det möjligt att förstå både motståndet och #Vardeljusberättelserna som just ett sådant handlingsutrymme som öppnar och utmanar dolda strukturer och maktförhållanden.

Intervjuerna

I det här avsnittet presenteras resultatet av vad som kom fram i de sex intervjuer som genomfördes. Syftet med intervjuerna var att få en uppfattning om hur de personer som är formellt engagerade och arbetar med Svenska kyrkans arbete med att förebygga och hantera ärenden av sexuella övergrepp uppfattade #Vardeljusuppropet. Intervjupersonerna har det gemensamt att de har erfarenheter av att vara formellt delaktiga i Svenska kyrkans förebyggande arbete och i utvecklingsarbetet i de här frågorna. En del intervjupersoner är präster och har erfarenhet av att inom ramen för bland annat själavård möta personer som blir utsatta och de som utsätter. Andra intervjupersoner arbetar som personalkonsulenter, andra företräder arbetsgivarorganisationen och arbetar med utbildning och förebyggande arbete, ytterligare några har arbetat som kontaktpersoner och några arbetar med att utforma och organisera kyrkans arbete på nationell nivå i frågor som rör sexuella trakasserier och övergrepp. Samtliga har arbetat med sina respektive uppgifter under många år.

Intervjupersonerna uttrycker att #Vardeljusuppropet var en positiv kraft och att det var viktigt att berättelserna publicerades och de som har blivit utsatta fick göra sina röster hörda och berätta om sina erfarenheter av sexuella kränkningar och övergrepp. Det är få av intervjupersonerna som har läst samtliga berättelser, en del säger att det var väldigt tungt och berörande att läsa. Några intervjupersoner lyfter fram att de redan känner till problematiken och tematiken så berättelserna i sig var inte förvånande. Det som man lyfter fram som oväntat var ”kraften” i #me too-vågen. Det överraskade också att det var så många som trädde fram. En del säger att #me too-rörelsen har gjort det ”pratbart” på ett annat sätt och att det har skapats en större medvetenhet om problemen.

”Hela vågen var ganska omskakande. Det var en enorm kraft i det här”.

”Det blev ju väldigt kraftfullt tycker jag ... [jag] var inte förvånad men att det blev pratbart och den starka kraften område efter område.”

”Jag var förvånad att det var så många”.

En intervjuperson reflekterar över att det var så många berättelser som hände för så längesen och ”...hur otroligt starkt det påverkar människor länge, det kan verkligen göra en människa

illa (...) Det sätter spår i människor och erfarenheter påverkar människor och det händer fortfarande”.

I några av intervjuerna betonar intervjupersonerna det arbete som kyrkan har gjort och gör: som att det t ex finns ett systematiskt arbete med rutiner, handlingsplaner, läromedel och systemet med kontaktpersoner. Medan det i andra intervjuer uttrycks en mer kritisk inställning till kyrkans arbete som man menar är bristfälligt och inte alls tillräckligt vilket #me too-uppropet visar. I en del intervjuer lyfter man fram att uppropet var en fråga om 'kultur' och bemötande: ”Det handlar ju mycket om hur vi bemöter varandra, hur vi pratar med varandra, vad vi har för intern jargong” medan i andra intervjuer läggs fokus mer individen och förövaren: ”Det är goda människor som kan göra dåliga saker”.

Ett mer strukturellt problem som lyfts fram i intervjuerna är att det finns en gränslöshet i kyrkan som bland annat kommer till uttryck i en sk kramkultur:

Svenska kyrkan är väldigt kramig, man visar att man tycker om varandra, man visar att man bryr sig, det är mycket kramar när man möts...Alla vill inte kramas, det här är inte gott för alla.

Måste man avsluta ett utvecklingssamtal med att man ska krama chefen till exempel...som kanske har varit väldigt svårt eller jobbigt.

Det finns strukturer i kyrkan som skapar utrymme för gränslöshet och gränslösa relationer. I intervjuerna talas det om kramkultur och förlåtelsediskurs. Kyrkan är inte bara en arbetsplats utan här möts människor både professionellt och informellt vilka också delar en trosgemenskapen. Det gör att gränserna mellan professionalitet och privat/personligt luckras upp och det skapas möjlighetsstrukturer där gränserna luckras upp och gränser överskrids. Relationerna blir *för* personliga och gränsöverskridande (jmf Öljarstrand, 2011).

I intervjuerna kommer det till uttryck att istället för att göra problem till formella ärenden utvecklas andra strategier för att komma tillrätta med problemet innan man upprättar anmälningsärende. Som exempel nämns att problem kan avhjälpas genom att flytta på personer inom organisationen. Det som sker är att problem och konflikter hanteras på individ- och relationsnivå och inte på en organisatorisk nivå (jmf Carlström Nordkvist, 2013). Gråzoner och kränkande jargong på arbetsplatser inom kyrkan är ytterligare exempel på hur gränser successivt flyttas och gör att härskartekniker och kränkningar normaliseras och motstånd tystas ner.

Utifrån Ackers könskapande processer är det möjligt att knyta intervjupersonernas utsagor om Svenska kyrkans självbild, kram- och förlåtelseskultur som uttryck för Ackers process som rör organisationsstrukturen. En del av Intervjupersonerna ger uttryck för att problemet med Svenska kyrkans arbete är strukturellt och bör hanteras på ett strukturellt plan men i andra intervjuer ses problemet mer som en individfråga. Det finns med andra ord en viss ambivalens över huruvida problem som sexuella övergrepp och trakasserier är en organisationsfråga eller

en individfråga. I intervjuerna talas det om 'duktiga, fantastiska personer som gör dåliga saker' och att 'det finns goda människor som gör onda saker'. I några av intervjuerna uttrycks uppfattningar som att gränser överskrids för att 'man inte orkar sätta gränser' eller inte 'orkar ta tag i problemet. Det finns med andra ord exempel på uppfattningar i intervjuerna där problemen ses utifrån ett individperspektiv och inte som uttryck för en struktur.

Det problematiska med att se problemet i termer av onda/goda människor eller att se det utifrån att *orka sätta gränser* är att problemet osynliggörs och tystnadskulturer skapas. Det förhindrar att de faktiska övergreppen lyfts fram i ljuset och att förövaren frånskrivs ansvar. I en av intervjuerna säger intervjupersonen att det finns en tendens i kyrkan att låta *personen gå före principen* dvs att principen att ingen ska bli kränkt är förhandlingsbar i praktiken. Det leder till att den som blir utsatt blir dubbelt kränkt medan den som utsätter skyddas. I flera intervjuer uttrycker personerna att det är viktigt att Svenska kyrkan bryter detta mönster och låter *principen styra* dvs att ingen ska bli kränkt.

Sammanfattning

Berättelserna visar att kränkningarna och övergreppen går relativt långt tillbaka i tiden, de är detaljrika och visar att upplevelser av att ha blivit sexuellt kränkt är erfarenheter man bär med sig genom livet och bearbetar. Det var bara anställda kvinnor som fick möjlighet att berätta sin historia och skriva under uppropet. Det torde betyda att det finns många o-berättade berättelser som inte är med. Hur ska Svenska kyrkan hantera de här berättelserna från kvinnor som har arbetat ideellt eller som tidigare har varit anställda?

De som kränker tycks till övervägande del vara män men det förekommer att kvinnor omnämns som förövare. Det kan vara personer som på olika sätt är etablerade i den kyrkliga miljön som präster, själavårdare, vaktmästare, personer som skjutsar hem ungdomar eller som har en formell överordnad position eller det kan vara personer som t ex är gift med en etablerad framstående/omtyckt person. Det kan ske inom ramen för själavård där kvinnan söker själavård eller där kvinnan arbetar som själavårdare.

De former av sexuella trakasserier och kränkningar innehåller hela skalan av vad som utifrån ett juridiskt perspektiv definieras som sexuella trakasserier, från fysiska sexuella kränkningar som 'tafsande' till våldtäktsförsök/våldtäkt samt verbala och icke-verbala kränkningar. Det är också en stor mängd trakasserier som sker i en gråzon vilka tenderar att utvecklas till grövre kränkningar och övergrepp vad jag kallar för kränkningens process. Att se kränkningar som *en process* gör att beteenden och situationer som kan uppfattas som oförargliga och inget att bry sig om kan vara just de situationer som är i hög grad viktiga att ta tag i och agera på omedelbart.

Omgivningen och kringpersoner bidrar till att skapa och omskapa tystnadskulturer. Det tycks som att tystnaden och förminskningen framför allt kommer från omgivningen och vittnar om att det saknas stödjande strukturer i den kyrkliga miljön. Det finns ett mönster där de utsatta på olika sätt gör motstånd och protesterar på olika sätt t ex genom konfrontation eller att kollektiva strategier utvecklas. Det är också möjligt att se strategier där utsatta personer undviker vissa personer och situationer utifrån tidigare erfarenheter av utsatthet som ett sätt att göra motstånd på. Ett sätt att överleva utsatta situationer.

I intervjuerna talas det om att Svenska kyrkan har en självbild av att vara 'bra' på att hantera övergrepp och sexuella trakasserier men samtidigt finns det en institutionaliserad gränslöshet i form av *kramkulturer* som både gör att gränslösa beteenden kan passera utan att de problematiseras och att kramarna vävs in i kyrkopraktiken både formellt och informellt. Den bidrar till ett osynliggörande av sexuella kränkningar och att tystnadskulturer reproduceras.

Att en organisation vill framstå på ett positivt och attraktivt sätt utåt är inte ovanligt och Svenska kyrkan är inte ett undantag men risken är när den yttre fasaden blir viktigare att hålla intakt än vad som sker inåt organisationen. En risk är att anställda uppmanas att skyla över och tona ner problemen vilket får destruktiva följder för arbetsmiljön. Såväl den här studien som andra visar att även de som inte är direkt drabbade och utsatta blir indirekt påverkade av sexuella kränkningar (se t ex Bråten, 2019).

Rummet där sexuella kränkningar och övergrepp sker kan vara små rum, sakristian, orgelläktaren, källaren men också i situationer som inom ramen för själavård, under en begravning. Det behövs mer kunskap om den potentiella utsattheten och gränslösheten som riskerar att utvecklas. Det är ett viktigt riskområde att undersöka närmare.

Kränkningens process visar att trakasserier kan börja med subtila och tvetydiga uttrycksformer men tenderar att utvecklas till att bli allt grövre och mer våldsamma. Det visar att varje gränsöverskridande handling måste hanteras och tas på allvar. Kränkningens process visar också att kränkningar påverkar alla i arbetsmiljön så det är inte ett individuellt problem utan ett strukturellt arbetsmiljöproblem.

Det finns kunskap och medvetenhet om sexuella övergrepp i Svenska kyrkan, det finns verktyg i form av policies, utbildningar men en närmare inventering av dessa behövs samt mer anpassade former av utbildning och handledning i de här frågorna är angelägna eftersom Svenska kyrkans arbetsplatser ser så olika ut t ex skraddarsydd utbildningar för olika grupper.

Det tycks vara få som har läst samtliga #Vardeljusberättelserna. Det är en väsentlig del i det fortsatta arbetet att hitta en form och metod för hur berättelserna ska användas i förändringsarbetet.

Studien visar på att det finns behov av att problematisera tystnadskulturer och särskilt i relation till förlåtelsediskursen. Det finns också behov av att kritiskt granska Svenska kyrkans självbild eftersom det får betydelse för hur de här problemen lyfts fram och synliggörs.

Sexuella kränkningar ska ses som en arbetsmiljöfråga och när ett övergrepp har skett ska fokus vara på händelsen och som varande en del av arbetsplatsen och inte fokus på individerna.

Tio rekommendationer

- Problematiska Svenska kyrkans självbild samt förlåtelsediskursen och den sk kramkulturen.
- Se varje gränsöverskridande beteende som ett problem och som en arbetsmiljöfråga och som aktualiserar att arbetsmiljön granskas. Undvik att fokusera på händelsen och ett ensidigt fokus på berörda individer.

- Gör en översyn och en studie om sexuella trakasserier i Svenska kyrkan i dag. Viktigt beakta små respektive stora församlingar.
- Det saknas kunskap om hur anmälningsprocessen ser ut. Undersök och kartlägg den utifrån hur processen och rutinerna ser ut i stiftet och i församlingar.
- Gör en översyn av kyrkans samtliga utbildningar som handlar om jämställdhetsfrågor i allmänhet och sexuella övergrepp och sexuella trakasserier i synnerhet. Identifiera förbättringsområden.
- Se över systemet med kontaktpersoner.
- Undersök kyrkans olika rum och identifiera riskområden i arbetsmiljön med särskilt fokus på gråzonen där oklara gränser skapar en särskild potentiell utsatthet.
- Utveckla Trygga möten till att gälla hela kyrkan inte bara för barn- och ungdomsverksamheten.
- Utforma korta men återkommande utbildningar om arbetsmiljö, bemötande och normkritiskt tänkande.
- Ta reda på vad Svenska kyrkan tar för ansvar för #Vardeljusberättelserna. Men också hur Svenska kyrkan ska göra med de berättelser om övergrepp som inte har samlats in.

Referenslista

Acker, J. (1990) "Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations." *Gender & Society* 4 (2): 139–158.

Acker, J. (2006) "Inequality Regimes Gender, Class, and Race in Organizations." *Gender and Society* 20 (4): 441-464

Berg, L. (1999) *Lagom är bäst. Unga kvinnors berättelser om heterosexuell samvaro och pornografi*. Falköping: Bilda Förlag F & D.

Berglund, K. (2012) *Inventering av anmälningar om misstänkta sexuella övergrepp, vilka föranlett Domkapitel att pröva frågan om disciplinåtgärd, åren 2000-2011*.

Bondeham F. & Carstensen G. (2004) *Från sexuella trakasserier till könskränkande processer. Om kön, utsatthet och normalitetens våld*. Working Paper Series 2004/1. Uppsala universitet, Sociologiska institutionen.

Bondeham F. & Lundqvist M. (2018) *Sexuella trakasserier i akademien: en internationell forskningsöversikt*. Vetenskapsrådet.

Butler J. (2004) *Undoing gender*. New York: Routledge.

Brantsaeter, M. & Widerberg, K. (1992) *Sex i arbeidet i Norge*. Oslo: Tiden.

Bråten, M. (2019) Seksuell trakassering – et stille arbeidsmiljøproblem? *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, årg 25, nr 1.

Carlström Nordkvist, C. (2013) *Ecklesiologi och arbetsmiljö. Stiften, församlingarna och det systematiska arbetsmiljöarbetet. En förstudie*. Kyrkforskning online, nr 1.

Carstensen, G. (2004) *Sexuella trakasserier finns nog i en annan värld. Konstruktioner av ett (o)giltigt problem i akademien*. Eslöv: Förlags AB Gondolin. Doktorsavhandling

Carstensen, G. (2012) Gråzoner och sexuella trakasserier – reflektioner kring gränsdragningar och jämställdhet i arbetslivet. I *Privat på jobbet. Diskussioner om etik, lag och normer kring sexköp och porrkonsumtion kopplat till statlig tjänst*. Red: Susanne Wigorts Yngvesson. Stockholm: Krus, Kompetensrådet för utveckling i staten.

Carstensen, G. (2016) Sexual Harassment Reconsidered. The Forgotten Grey Zone. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, Vol. 24, No. 4, pp. 267-280.

Deutsch F. (2007) Undoing Gender. *Gender and Society*, Vol. 21, No. 1 (Feb., 2007), pp. 106-127

Dahlerup, D. (2006) Kontinuitet och vågor i den feministiska rörelsen- en utmaning för teorin om sociala rörelser. I *Sociala rörelser, politik och kultur* (red) Wettergren Åsa, Jamison Andrew. Lund: Studentlitteratur.

Döös, M. (1997) *Den kvalificerade erfarenheten. Lärande vid störningar i automatiserad produktion*. Arbete och Hälsa 1997: 10. Solna: Arbetslivsinstitutet.

- European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). (2014) *Violence against women: An EU-wide survey. Main results*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Georgakopoulou, A. (2015) Small stories research: methods – analysis – outreach. De Fina, Anna och Georgakopoulou, Alexandra (red) *The handbook of narrative analysis*. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Gottzén, L. (2014) Maskulinitet och mäns våld mot kvinnor. Ingår i: *Våldsutsatta kvinnor är samhällets ansvar* / [ed] Gun Heimer, Annika Björck & Chrystal Kunosson, Lund:
- Hagert, H. (2012) *När den andres behov blir mitt begär: psykoterapeutiska perspektiv på sexuella överträdelser i själavården*. Examensarbete, Institutionen för psykologi, Stockholms universitet.
- Hogh, A., Conway, P. M., Clausen, T., Madsen, I. E.H., Burr, H. (2016) Unwanted sexual attention at work and long-term sickness absence: a follow-up register-based study. *BMC Public Health* 2016; 16: 678.
- Hydén, L-C. & Hydén, M. (1997) Att studera berättelser. Samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv. Malmö: Liber.
- Jangland, S., Thorén Lagerlöf, L., Livholts, M. (2019) Motståndsb berättelser om sexuella trakasserier i(nifrån) socialt arbete i Sverige. *Tidskrift för genusvetenskap*, nr 40 (2), 99-118.
- Tängmark, K. (2019) *#Vardeljus – om #metoo-uppropet i Svenska kyrkan*. Uppsats i teologi, Uppsala universitet, Teologiska institutionen.
- Kelly, L. (1988) *Surviving Sexual Violence*. Cambridge: Polity Press.
- Kvale, S. & Brinkman, S. (2014) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundgren, E. (1993) *Det far da vaere grenser for kjonn. Voldelig empiri og feministisk teori*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lundgren, E., Heimer, G., Westerstrand, J. & Kalliokoski, A.-M. (2002) *Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige - en omfångsundersökning*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- MacKinnon, C. (1979) *Sexual harassment of working women: A case of sex discrimination*. New Haven, CT: Yale University Press.
- McDonald, P. (2012) Workplace sexual harassment 30 years on: A review of literature. *International Journal of Management Reviews*, 14, 1-7.
- Piela, A. (2013) Claiming religious authority – Muslim women and new media. I: Lövheim, Mia (red). *Media, religion and gender: key issues and new challenges*. London: Routledge.
- Sörman, A. (2018) Gud sade: ”Varde ljus”, men det vart inte så ljust. I *Svensk Kyrkotidning*, nr 10, årgång 114, s. 293-297.
- Tyrkkös, A. (1999) *I skärningspunkten mellan arbetsliv och föräldraskap. En studie om livsformer i 1990-talets Sverige*. Arbete och Hälsa, Arbetslivsinstitutet. Avhandling: Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.

Vad gör vi nu? (2011). *Vad gör vi nu? Bemötande och förebyggande av sexuella övergrepp. Riktlinjer.* Svenska kyrkans arbetslivsorganisation, Ineko AB.

Widerberg, K. (1995) *Kunskapens kön. Minnen, reflektioner och teori.* Stockholm: Norstedts.

Öberg, P. (1997) *Livet som berättelse. Om biografi och åldrande.* Avhandling: Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala universitet.

Öljarstrand, A. (2011) *Den mångtydiga församlingen. Organisering, roller och relationer i spänningen mellan sekularisering och desekularisering.* Avhandling: Mittuniversitetet, Institutionen för samhällsvetenskap.

Internetkällor

(www.do.se) Hämtad 2020-03-16

Bilagelista

Bilaga 1 Uppdraget

Bilaga 2 Intervjuguide

Bilaga 3 #Vardeljus-berättelserna